

Ξαναδιαβάζοντας τον Λούκατς

Γκέοργκ Λούκατς, *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Κώστας Καβουλάκος, Αθήνα, Εκκρεμές, 2006, σ. 363

Γεώργιος Σαγκριώτης, Αλέξανδρος Α. Χρύσης (επιμ.), *Γκέοργκ Λούκατς. Ερμηνευτικής προσεγγίσεις*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2006, σ. 413

Eustache Kouvélakis, Vincent Charbonier (dir.), *Sartre, Lukács, Althusser des marxistes en philosophie*, Paris, PUF, 2005, σ. 209

Εισαγωγή

Ο Γκ. Λούκατς κατέχει μια κεντρική θέση μέσα στην ιστορία του μαρξισμού. Η κυκλοφορία του *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση* το 1923, ανεξάρτητα από τις μετέπειτα «αιτοκριτικές» του, προσέφερε το βασικό θεωρητικό υπόδειγμα όχι απλώς ενός ρεύματος αλλά και ενός ολόκληρου τρόπου προσέγγισης της μαρξιστικής θεωρίας, ενώ ταυτόχρονα καθόρισε μια ολόκληρη σειρά από θεωρητικά προβλήματα στα οποία όφειλε να τοποθετηθεί όποιος ήθελε να αναφέρεται στο μαρξισμό. Αλλά και το υπόλοιπο έργο του, είτε η ενασχόλησή του με την αισθητική και τη θεωρία της λογοτεχνίας, είτε η ύστερη προσπάθεια να αναδιατυπώσει τη μαρξιστική θεωρία με όρους μιας κοινωνικής οντολογίας, και σημαντικό ήταν και κρίσιμο ρόλο έπαιξε στην εξέλιξη της μαρξιστικής θεωρίας. Για όλους αυτούς τους λόγους η πρόσφατη έκδοση βιβλίων με κείμενα του Λούκατς και με κείμενα για το έργο του είναι παραπάνω από καλοδεχούμενη, καθώς επιτρέπει την εκ νέου σινάντηση και συζήτηση με το έργο ενός σημαντικού μαρξιστή.

Ξαναγυρνώντας στο Ιστορία και Ταξική Συνείδηση

Το πρώτο βιβλίο που θα μας απασχολήσει σε αυτό το κριτικό σημείωμα είναι η νέα μετάφραση του κειμένου «Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου», δοκιμίου που αποτελεί τον κύριο όγκο του *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*. Σημειώνουμε εδώ ότι αυτή η μετάφραση έρχεται να απαντήσει στο σοβαρό πρόβλημα που είχε δημιουργήσει η προηγού-

μενη έκδοση του βιβλίου, στη δεκαετία του 1970,¹ μια μετάφραση με σοβαρά προβλήματα και ανεπάρκειες. Αντίθετα, εδώ έχουμε να κάνουμε και με μια πολύ καλή μετάφραση του Κ. Καβουλάκου, και με ιδιαίτερα κατατοπιστική εισαγωγή και άφθονες σημειώσεις, όπως ακριβώς αξίζει να εκδίδεται ένα κλασικό έργο της μαρξιστικής θεωρίας.

Το κείμενο αυτό είναι κρίσιμο στη διατύπωση του επιχειρήματος του Λούκατς, αλλά και γενικά για τη διαμόρφωση αυτού που θα λέγαμε ιστορικιστική ερμηνεία του μαρξισμού. Η βασική προσπάθεια του Λούκατς συνίσταται στο να υποστηρίξει, με τρόπο ιδιαίτερα αναλυτικό, ότι η μαρξιστική θεωρία της κοινωνικής ολότητας έχει τη δυνατότητα να προτείνει μια λύση –και συνάμα υπέρβαση– στο βασικό πρόβλημα στο οποίο προσέκρουσε και η κλασική γερμανική φιλοσοφία: πώς μπορεί να υπάρξει εκείνη η γνώση του κοινωνικού είναι που να έχει αυτά τα εχέγγυα θεμελίωσης τα οποία απαιτεί η προσπάθεια διαμόρφωσης μιας έλλογης κοινωνίας, την ίδια ώρα που το δυνητικό υποκείμενο της γνωστικής διαδικασίας είναι και το ίδιο τμήμα της κοινωνικής πραγματικότητας και υφιστάμενο τις επιδράσεις αυτής της πραγματικότητας, την οποία ταυτόχρονα αντιμετωπίζει ως μια αντικειμενική πραγματικότητα αλλά και ως μια δυναμική διαδικασία στην οποία συμμετέχει. Μόνο που για τον Λούκατς αυτό το ερώτημα, η αναμέτρηση με τους δυϊσμούς υποκειμένου-αντικειμένου και το αίτημα μιας ταυτότητας υποκειμένου και αντικειμένου, δεν μπορεί να απαντηθεί φιλοσοφικά ούτε καν με τη μορφή μιας έμφασης στον πρακτικό χαρακτήρα της γνώσης και της όλης κοινωνικής διεργασίας (που κατά τον Λούκατς είναι το ανώτερο επίτευγμα της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας). Ο λόγος είναι ότι μια τέτοια θεωρητική προσπάθεια αντικειμενικά θα προσκρούσει σε αναπόδραστες αντινομίες (όπως αυτές που κωδικοποιήθηκαν ως αναπόφευκτα όρια κάθε γνωστικής διαδικασίας από τον Καντ), που καθαντές δεν είναι αποτελέσματα των ορίων του ανθρώπινου λογισμού, αλλά πολύ περισσότερο τα αποτελέσματα της ιστορικής αδυναμίας της αστικής τάξης να αντιμετωπίσει την ίδια την κοινωνική ολότητα και να έρθει αντιμέτωπη και με τη δική της ιστορικότητα και τον αναγκαστικά αποσπασματικό, μερικό και φετιχιστικό τρόπο με τον οποίο βιώνει την πραγματικότητα.²

Αντίθετα, για τον Λούκατς η απάντησή μπορεί να είναι ιστορική-κοινωνική, να στηρίζεται πολύ περισσότερο στην ανάδυση εκείνης της κοινωνικής τάξης, εκείνης της κοινωνικής δύναμης που, εξαιτίας της θέσης στην κοινωνική ολότητα και εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο υφίσταται την καπιταλιστική εκμετάλλευση, μπορεί να έχει την ικανότητα να αντιλαμβάνεται με έναν μη φετιχιστικό και μη μυστικοποιητικό τρόπο την κοινωνική ολότητα. Και αυτή η τάξη είναι ακριβώς το προλεταριάτο, το οποίο, παρότι υφίσταται και αυτό τις συνέπειες μιας πραγματοποιημένης φετιχιστικής συνείδησης, εντούτοις παρουσιάζεται να έχει και την ικανότητα να την υπερβαίνει και να μπορεί να αποκτήσει γνώση της κοινωνικής ολότητας και, εξαιτίας ακριβώς της πλήρους αποστέρησης την οποία υφίσταται, να συνειδητοποιεί πλήρως τους μηχανισμούς της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης.³

Σε αυτό του το εγχείρημα ο Λούκατς στηρίζεται και σε μια ορισμένη ανάγνωση της μαρξικής θεωρίας της αξίας που δομείται γύρω από την έννοια του φετιχισμού. Για τον Λούκατς η έννοια του φετιχισμού δεν αναφέρεται απλώς σε κάποια ιδεολογικά αποτελέσματα της κυριαρχίας της καπιταλιστικής παραγωγής, αλλά ανάγεται σε μια βασική μήτρα συνολικά της αστικής ιδεολογίας και σκέψης, συμπεριλαμβανομένης και της ειδικά καπιτα-

λιστικής υπολογιστικής ορθολογικότητας, αλλά και μιας ορισμένης αντίληψης της αντικειμενικότητας, στοιχεία που θεμελιώνονται και στην ιδιαίτερη έμφασή του στην καπιταλιστική οργάνωση του χρόνου εργασίας, του καταμερισμού και της ειδίκευσης. Ταυτόχρονα, η έμφαση στο φетиχισμό επιτρέπει στον Λούκατς να επικεντρώσει στην έννοια της πραγματοποίησης ως της βασικής πλευράς της κοινωνικής συνείδησης υπό τον καπιταλισμό.⁴

Με αυτό τον τρόπο ο Λούκατς παρουσιάζει ένα εντυπωσιακό θεωρητικό επιχείρημα το οποίο συνδυάζει μια ιστορικοκοινωνική αντίληψη της γνώσης (διαφορετικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης επάγουν διαφορετικές μορφές κοινωνικής συνείδησης και κατά συνέπεια διαφορετικούς τρόπους θέασης της πραγματικότητας), την ανάδειξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής όχι απλώς ως μιας οικονομικής μορφής αλλά ως ενός μηχανισμού παραγωγής αποτελεσμάτων σε κάθε όψη της κοινωνικής ζωής, την ανάδειξη του ιστορικού ρόλου του προλεταριάτου (εκ της θέσεώς του και όχι εκ της έξωθεν εισαγόμενης συνείδησης), την ολιστική αντίληψη της κοινωνικής πραγματικότητας.

Απέναντι σε αυτό το επιχείρημα μια κριτική προσέγγιση μπορεί να σταθεί με δύο τρόπους. Ο ένας είναι να εντοπίσει κυρίως τις αντιφάσεις του και κυρίως τον τρόπο με τον οποίο ουσιαστικά υποκαθιστά την αναζήτηση της συμφιλίωσης υποκειμένου και αντικειμένου του γερμανικού ιδεαλισμού με το προλεταριάτο ως έμπρακτη σύζευξη υποκειμένου και αντικειμένου της ιστορικής διαδικασίας και το εύκολο ξεπέρασμα του γεγονότος ότι και το ίδιο το προλεταριάτο υφίσταται την πραγματοποίηση/αντικειμενοποίηση. Θα μπορούσε, επίσης, να εντοπίσει όλες τις συνέπειες που έχει ο ιστορικισμός του Λούκατς, με την έννοια ότι η αντίληψή του περί του αναγκαστικά ιστορικού χαρακτήρα της ιστορικής γνώσης συγχέει τη γνωστική διαδικασία και το αντικείμενό της και με ένα σχετικά αδιαμεσολάβητο τρόπο παρουσιάζει μια κοινωνική τάξη ως φορέα της αντικειμενικής γνώσης, αλλά και συνολικά παρουσιάζει το προλεταριάτο ως μια ιδιότυπη τάξη-πεπρωμένο.⁵ Τέλος, θα μπορούσε να αναφερθεί στις αντιφάσεις που έχει η ίδια η θεώρησή του για την κοινωνική ολότητα, όχι μόνο ως αναπαραγωγή μια αντίληψης «εκφραστικής ολότητας»⁶ που δομείται γύρω από μια κεντρική ουσία και τις εκφάνσεις της, αλλά και ως επικέντρωση πρωτίτως στις συνέπειες της γενικευμένης εμπορευματοποίησης και λιγότερο στις παραγωγικές σχέσεις και τον ανταγωνιστικό χαρακτήρα τους. Οι κριτικές αυτές είναι, κατά τη γνώμη μας, ορθές, όπως και η κριτική που θα μπορούσε να ασκηθεί στον τρόπο με τον οποίο χειρίζεται την έννοια του φетиχισμού ως αλλοτρίωσης εξαιτίας της κυριαρχίας της «φантаσμαγορίας των εμπορευμάτων», στο βαθμό που εκτιμούμε ότι υπάρχει και μια εναλλακτική (και εν τέλει πιο κοντά στη συνολική παρουσία της έννοιας του φетиχισμού του *κεφαλαίου*) ανάλυση η οποία θα αντιμετώπιζε το φетиχισμό πρωτίτως ως μια «αυθόρμητη» μορφή κοινωνικής παραγνώρισης, ως αποτέλεσμα της κυριαρχίας των καπιταλιστικών παραγωγικών σχέσεων και της γενίκευσης της αξιακής μορφής.⁷

Όμως, θα αδικούσαμε τη θέση του Λούκατς μέσα στην όλη εξέλιξη της μαρξιστικής συζήτησης εάν μέναμε μόνο σε αυτές τις κριτικές. Η σημασία του Λούκατς βρίσκεται επίσης στον τρόπο με τον οποίο άνοιξε μια σειρά από κρίσιμα ερωτήματα, τα οποία είτε είχαν βρεθεί στο περιθώριο της μαρξιστικής σκέψης είτε είχαν απαντηθεί με τρόπους που ηγεμονεύονταν από την αστική ιδεολογία. Πρώτον, τη σύνδεση ανάμεσα στη γνώση της κοινωνικής πραγματικότητας και μια ορισμένη ταξική θέση ή οπτική, επομένως την αντίληψη της

αντικειμενικότητας της γνώσης ως ενός κοινωνικού και ταξικού διακυβεύματος. Δεύτερον, την προσπάθεια για μια ιστορική, ταξική ερμηνεία των αντιφάσεων των κλασικών γνωσιοθεωρητικών τοποθετήσεων ως εκφράσεων των ιδίων των ορίων της αστικής ιδεολογίας. Τρίτον, την ανάδειξη του ερωτήματος της ολότητας ως κρίσιμου κόμβου στη θεωρητική-γνωστική επανιδιοποίηση του κοινωνικού είναι: οποιαδήποτε προσπάθεια κριτικής θεωρητικής προσέγγισης δεν μπορεί να ξεκινάει από μορφές εμπειριστικής προσκόλλησης στο άμεσο και το επιμέρους, αλλά θα πρέπει να δει την ειδική βαρύτητα των σύνθετων αιτιακών καθορισμών σε επίπεδο κοινωνικής ολότητας. Με αυτή την έννοια, η σημασία του Λούκατς, ειδικά ως προς το *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*, είναι ακριβώς ο τρόπος με τον οποίο άνοιξε κρίσιμα θεωρητικά ερωτήματα τα οποία θα χρωματίσουν τη μετέπειτα συζήτηση. Και, παρότι έχει κατηγορηθεί ότι βρίσκεται στην αφετηρία της στροφής του «δυτικού μαρξισμού» προς μεθοδολογικά προβλήματα (και κατ' επέκταση προς έναν εγκλεισμό σε πιο «ακαδημαϊκά» ερωτήματα, απομακρυσμένα από την άμεση πολιτική δράση),⁸ εκτιμούμε ότι, αντίθετα, τόσο ο Λούκατς της δεκαετίας του 1920, όσο και από άλλη διαδρομή και αφετηρία ο Γκράμσι της δεκαετίας του 1930 θα αναμετρηθούν με κρίσιμα ερωτήματα που αφορούσαν και την επαναδιατύπωση της σχέσης ανάμεσα σε μαρξιστική θεωρία και πολιτική πρακτική: το ερώτημα της ιδεολογίας, το ερώτημα του θεωρητικού status της ίδιας της μαρξιστικής θεωρίας ως επιστημονικής θεωρίας ηγεμονευόμενης από μια ταξική οπτική, το ερώτημα των ειδικών μορφών της κοινωνικής αιτιότητας. Και είναι σε αυτό το πλαίσιο που στην πραγματικότητα το έργο του Λούκατς παρουσιάζει, κυρίως ως προς τα ερωτήματα που έθεσε και λιγότερο ως προς τις απαντήσεις που έδωσε, μια συμμετρία και με άλλες μεγάλες θεωρητικές τομές του μαρξισμού του 20ού αιώνα. Ποιος θα μπορούσε να αρνηθεί ότι το έργο του Λούι Αλτουσέρ, π.χ., δεν προσπάθησε να απαντήσει (αντή τη φορά από μια ριζικά αντιστορικιστική και θεωρητικά αντιανθρωπιστική σκοπιά) τα ίδια ερωτήματα: την ιδιαιτερότητα της μαρξιστικής σύλληψης της κοινωνικής ολότητας (έκκεντρη δομή, επικαθορισμός, δομική αιτιότητα), τη ριζική τομή ανάμεσα στη μαρξιστική θεωρία και την αστική σκέψη, το ερώτημα μιας θεωρίας της ιδεολογίας;

Η μετέπειτα πορεία της σκέψης του Λούκατς έχει επίσης ενδιαφέρον, αλλά ξεφεύγει από τα όρια αυτού του βιβλιοκριτικού σημειώματος. Το σίγουρο είναι ότι ο Λούκατς παρέμεινε, παρά τους διάφορους πολιτικούς και ιδεολογικούς συμβιβασμούς του με τις ηγετικές ομάδες της Γ' Διεθνούς και του ΚΚΣΕ, ένας ιδιαίτερα γόνιμος και σοβαρός στοχαστής.⁹ Η μετέπειτα αυτοκριτική του τοποθέτηση απέναντι στο *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση* εντοπίζει όντως μερικές από τις αντιφάσεις και τους ιδεαλιστικούς επιτονισμούς που είχε το κείμενο αυτό. Από την άλλη, σε επίπεδο απολήξεων θα οδηγήσει τον Λούκατς σε μια σειρά από διαφορετικές μετατοπίσεις, προς μια διαφορετική παραλλαγή φιλοσοφικού ιδεαλισμού, όχι πλέον ιστορικιστικού, αλλά αυτή τη φορά οντολογικού: η απόπειρα μιας οντολογίας του κοινωνικού είναι,¹⁰ αρθρωμένη κυρίως γύρω από την ιδιαιτερότητα της εργασίας ως εμπροθετής και τελεολογικής δραστηριότητας, είναι ταυτόχρονα εντυπωσιακή και ως προς τη φιλοσοφική της εμβρίθεια και ως προς την αδυναμία της να συλλάβει ότι η ιδιαιτερότητα του κοινωνικού είναι ακριβώς ότι δεν μπορεί να αναχθεί σε καμία «ουσία» ή οντολογικό υπόβαθρο, παρά μόνο στην αστάθμητη και ιστορικά ανοιχτή διαρκή επενέργεια της πάλης των τάξεων.¹¹

Επομένως, η έκδοση του *Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου* δίνει στο ελληνικό κοινό τη δυνατότητα να ξαναψηλαφήσει μια σημαντική στιγμή της ιστορίας του μαρξισμού και μάλιστα σε όλο τον πλούτο της θεωρητικής της εμβέλειας. Εκτός των άλλων, μπορεί και να δείξει ότι πρόσφατες απόπειρες να συνδυαστεί το θεωρητικό υπόβαθρο του λουκατσιανής έννοιας της πραγματοποίησης με μια επαναδιατύπωση κλασικών θέσεων αριστερού αυθορητισμού, όπως αυτή του Holloway,¹² σε γενικές γραμμές απέχουν από τον συνολικό θεωρητικό πλούτο του έργου του Λούκατς.

Εκτός, όμως, από την πολύ καλή μετάφραση, το βιβλίο περιλαμβάνει, όπως είπαμε, μια τεκμηριωμένη και αναλυτική εισαγωγή του μεταφραστή και επιμελητή Κώστα Καβουλάκου,¹³ η οποία παρουσιάζει τις βασικές φιλοσοφικές και ευρύτερα θεωρητικές πλευρές του κειμένου του Λούκατς, το διάλογο του τελευταίου με άλλους στοχαστές, την ειδική βαρύτητα της ανάγνωσης της μαρξικής θεωρίας της αξίας υπό το πρίσμα του φετιχισμού του εμπορεύματος, τη σημασία της κομμουνιστικής πολιτικής μεταστροφής του Λούκατς και καταδεικνύει ταυτόχρονα την εγγενή αντιφατικότητα αυτού του έργου, αλλά και την ανάγκη να ξαναπαύσουμε το νήμα της υλιστικής, κριτικής και διαλεκτικής προσέγγισής του.

Νέες αναγνώσεις του Λούκατς

Είναι ευτυχής η σύμπτωση της εκ νέου μετάφρασης του Λούκατς με την έκδοση μιας σημαντικής συλλογικής κειμένων Ελλήνων και ξένων διανοητών πάνω στο έργο του, που καλύπτει και προσεγγίζει κριτικά πολλές πλευρές του.

Το πρώτο κείμενο που περιλαμβάνει η συλλογή είναι του Β. Φ. Χάουγκ και ξαναγυρνά στην αρχική διατύπωση του κειμένου *Τι είναι ο ορθόδοξος μαρξισμός* (τον πρώτου δοκιμίου του *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*) για να υποστηρίξει ότι οι βασικές θέσεις που διατυπώνει εκεί ο Λούκατς (η επαναστατική διαλεκτική ως ενότητα θεωρίας και πράξης και ως πυρήνας της μαρξιστικής θεωρίας, η ιστορικότητα των εννοιών και η έμφαση στην προτεραιότητα της ολότητας απέναντι στα επιμέρους στοιχεία) μπορεί να είναι μια πολεμική απέναντι στον Κάουτσκι και τη μαρξιστική ορθοδοξία, έχει, όμως, το τίμημα μιας μεσσιανικής σύλληψης του προλεταριάτου και του ιστορικού του ρόλου. Στη συνέχεια ο Χάουγκ, με το ίδιο κριτικό πνεύμα, στρέφεται στην ύστερη αυτοκριτική του Λούκατς για τις θέσεις του στο *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση* και τον τρόπο που αυτή αποτυπώθηκε στο *Οντολογία του Κοινωνικού Είναι*. Κατά τον Χάουγκ, η αυτοκριτική αναφορά σε νεανική σύγχυση αντικειμενοποίησης και αλλοτρίωσης επιτρέπει τη στροφή προς την περισσότερο «αντικειμενική» ύστερη οντολογία, χωρίς αυτό να επιλύει την αντιφατικότητα που ούτως ή άλλως έχει το εγχείρημα του Λούκατς.

Το δεύτερο κείμενο είναι του Ν. Τερτυλιάν και αναφέρεται στην παραγνωρισμένη θεωρητική αναφορά του Λούκατς στο έργο του Νικολάι Χάρτμαν. Κατά τον Τερτυλιάν, ο Λούκατς βρήκε στην κριτική οντολογία του Χάρτμαν μια γόνιμη θεωρητική αναφορά, ειδικά κατά την προσπάθειά του να επεξεργαστεί τη δική του οντολογία του κοινωνικού είναι. Ανεξάρτητα από την τάση του Τερτυλιάν να υπερτονίζει τόσο τη σημασία του Χάρτμαν όσο και την οφειλή του Λούκατς σε αυτόν, το άρθρο είναι χρήσιμο και γιατί συνεισφέρει

στη χαρτογράφηση των θεωρητικών αναφορών του Λούκατς, αλλά και γιατί καταδεικνύει το ιδιαίτερα ευρύ φάσμα του διαλόγου του με άλλα θεωρητικά ρεύματα.

Το τρίτο κείμενο είναι του Δημήτρη Καρύδα και αποτελεί μια εκτενή παρουσίαση και αποτίμηση των θέσεων του Λούκατς στο βιβλίο του *Η ψιχή και οι μορφές*, καταδεικνύοντας τη σημασία που έχει στην εξέλιξη του στοχασμού του και ειδικά στην όλη πορεία των μετασχηματισμών που καταλήγουν στη στροφή του προς τη μαρξιστική θεωρία, ενώ ταυτόχρονα δείχνει τη σημασία που είχε συνολικά στο έργο του ο διάλογος με θεωρητικά ρεύματα εκτός των ορίων του μαρξισμού.

Το τέταρτο κείμενο είναι του Αλέξανδρου Χρύση και αφορά μια πολύ ενδιαφέρουσα στιγμή της πνευματικής διαδρομής του Λούκατς: το διάλογό του με τον Ζαν-Πωλ Σαρτρ. Η στιγμή αυτή δείχνει, άλλωστε, ένα από τα ισχυρά σημεία της παρέμβασης του Λούκατς, καθώς παρουσιάζει τον κριτικό αλλά όχι δογματικά απορριπτικό τρόπο με τον οποίο διαλεγόταν με διαφορετικές απόψεις. Η παρέμβαση του Χρύση όχι μόνο παρουσιάζει αναλυτικά αυτές τις τοποθετήσεις, εντάσσοντάς τις στο ιστορικό τους πλαίσιο, αλλά και εντοπίζει το κρίσιμο ερώτημα: πού μπορεί να γειωθεί ένα σχέδιο για την κοινωνική και πολιτική χειραφέτηση, στην καθοριστικότητα της ατομικής απόφασης για ελευθερία (όπως πρότεινε ο Σαρτρ) ή στην αναζήτηση μιας αντικειμενικής (με όρους κοινωνικής οντολογίας) γείωσης αυτού του σχεδίου για την ανθρώπινη ελευθερία (όπως είναι η θέση του Λούκατς).

Το κείμενο του πρόωρα χαμένου Κοσμά Ψυχοπαίδη που ακολουθεί αναφέρεται στην επίδραση του Χέγκελ στη σκέψη του Λούκατς σε όλη τη διάρκεια του έργου του: στην αναδιατύπωση της μαρξιστικής διαλεκτικής της κοινωνικής ολότητας στο *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*, την κριτική αποτίμηση της εγγελιανής διαλεκτικής στο βιβλίο για τον *Νεαρό Χέγκελ*, την επίδραση εγγελιανών κατηγοριών τόσο στο σχέδιο της οντολογίας του κοινωνικού είναι όσο και στα αισθητικά κείμενα του Λούκατς.

Η δεύτερη ενότητα της συλλογής αναφέρεται στη σχέση του Λούκατς με την αριστερή πολιτική και ξεκινά με ένα πολύ ενδιαφέρον κείμενο του Μίκαελ Λεβύ για την επίδραση του έργου του Ζωρζ Σορέλ πάνω στον Λούκατς, ειδικά στην πρώιμη φάση του ρομαντικού αντικαπιταλισμού του τελευταίου, που ήταν, από άποψη πολιτικού και ιδεολογικού κλίματος, το μεταβατικό στάδιο προς την κομμουνιστική πολιτική στράτευση.

Το κείμενο του Ίσβαν Μεζάρος, που περιλαμβάνεται σε αυτή την ενότητα, αναφέρεται στην απόπειρα του Λούκατς να συναρθρώσει την προσπάθειά του για μια συνολική κοινωνική θεωρία με την ανάγκη μιας ηθικής θεμελίωσης του κοινωνικού πράττειν, θεμελίωση που στα κείμενα της δεκαετίας του 1920 κυρίως γίνεται στην πεποίθηση ότι η αυθεντικά προλεταριακή πολιτική είναι και αυτομάτως ηθική, ενώ στο ύστερο έργο –και την οδυνηρή αναμέτρηση με τις αντιφάσεις της «σοσιαλιστικής οικοδόμησης»– η απόπειρα επαναδιατύπωσης μιας *Ηθικής* τελικά μετασχηματίζεται στο ανολοκλήρωτο έργο της *Οντολογίας του Κοινωνικού Είναι*.

Το κείμενο του Θανάση Βακαλιού, που περιλαμβάνεται σε αυτή την ενότητα, τμήμα μιας ευρύτερης εργασίας του συγγραφέα πάνω στο έργο του Λούκατς, αποπειράται μια συνολική αποτίμηση της θεωρητικής και πολιτικής διαδρομής του, αναδεικνύοντας τη διαρκή σημασία της πολιτικής στράτευσής του στην αναδιατύπωση της κομμουνιστικής πολιτικής στρατηγικής.

Η τρίτη ενότητα του βιβλίου περιλαμβάνει κείμενα που αναφέρονται στην αισθητική του Λούκατς. Το πρώτο είναι του Γκούντο Ολντρίνι και τονίζει την οφειλή του Λούκατς στον Χέγκελ ως προς τις αισθητικές κατηγορίες, αλλά και ταυτόχρονα την προσπάθειά του να τις αναδιατυπώσει υπό μια υλιστική σκοπιά. Θα θέλαμε, όμως, και μια πιο κριτική αποτίμηση των όρων με τους οποίους ο Λούκατς επέλεξε, ως προς την απόληξη των αισθητικών του θεωρητικών σχημάτων, να συμπεριφευγεί με την «επίσημη» και ουσιαστικά συντηρητική σταλινική αισθητική κωδικοποίηση.

Το κείμενο του Γιώργου Σαγκριώτη, που ακολουθεί, στέκεται στη συστηματική ενασχόληση του Λούκατς και την έννοια της μορφής και τον τρόπο με τον οποίο αυτή διατηρεί τη σημασία της τόσο στα «προμαρξιστικά» έργα του, όσο και στα κείμενά του που ρητά αναφέρονται στο μαρξισμό, αποτελώντας όχι μόνο μια αισθητική αλλά και μια θεμελιώδη φιλοσοφική κατηγορία. Επιπλέον, τονίζει ότι αυτή η κατανόηση της έννοιας της μορφής (και της διαλεκτικής μορφής-ύλης) στο έργο του Λούκατς μπορεί να εξηγήσει και την πολυσυζητημένη πολεμική του ενάντια στον αισθητικό μοντερνισμό.

Το παράρτημα του βιβλίου περιλαμβάνει δύο πολύ ενδιαφέροντα κείμενα που φωτίζουν σημαντικές πλευρές της προσωπικής και πολιτικής διαδρομής του Λούκατς. Το πρώτο είναι του Φρανκ Μπέντσελερ και αναφέρεται στη γεμάτη αντιφάσεις φιλία και αργότερα αποκλίνουσα πολιτική και θεωρητική πορεία του Μπλοχ και του Λούκατς. Το δεύτερο είναι ένα απόσπασμα από το ημερολόγιο του Λούκατς της περιόδου της συγγραφής του *Η ψιχή και οι μορφές* και το οποίο προσφέρει μια ενδιαφέρουσα «εκ των έσω» ματιά στον τρόπο σκέψης.

Τέλος, ο τόμος συμπληρώνεται με ένα κατατοπιστικό χρονολόγιο της ζωής και του έργου του Λούκατς καθώς και με μία χρηστική βιβλιογραφία των ελληνικών εκδόσεών του.

Συνολικά, έχουμε να κάνουμε με μια σημαντική έκδοση που επιτρέπει να φωτιστούν σημαντικές πλευρές της συνολικής διαδρομής του Λούκατς σε όλη την πολυπλοκότητα και –συνά– την αντιφατικότητά τους. Ως τέτοια μπορεί αναμφίβολα να βοηθήσει τον αναγνώστη και τον μελετητή του έργου του Λούκατς να το προσεγγίσει καλύτερα. Από την άλλη, οφείλουμε να πούμε ότι έχουμε να κάνουμε με κείμενα τα οποία εν πολλοίς τοποθετούνται με έναν τρόπο σχετικά θετικό απέναντι στον Λούκατς, ή έστω απέναντι στο ευρύτερο θεωρητικό υπόδειγμα στο οποίο αυτός εντάσσεται (δηλαδή μια ανάγνωση που τονίζει τη θεωρητική συνέχεια ανάμεσα στο μαρξισμό και την κλασική γερμανική φιλοσοφία και ειδικά τον Χέγκελ και αντιμετωπίζει με σχετικά θετικό τρόπο τις ιστορικοιστικές αναφορές του Λούκατς). Με αυτή την έννοια η μόνη ουσιαστική κριτική παρατήρηση που θα μπορούσαμε να κάνουμε είναι ότι θα άξιζε τον κόπο να συμπεριλαμβάνονταν και κείμενα αποτίμησης του Λούκατς από οπτικές γωνίες πιο διαφορετικές (π.χ., από οπτικές θεωρητικού αντιιστορικισμού και αντιανθρωπισμού). Αυτό, όμως, δεν μειώνει την αξία του βιβλίου και τη χρηστικότητά του για όποιον θέλει να προσεγγίσει το έργο του Λούκατς.

Έχει σημασία ότι αυτό το νέο ενδιαφέρον για το έργο του Λούκατς έχει και διεθνείς διαστάσεις. Έτσι, το τελευταίο βιβλίο στο οποίο θα αναφερθούμε σε αυτό το βιβλιοκριτικό σημείωμα είναι γαλλικό, έχει τον τίτλο *Sartre, Lukács, Althusser. Des marxistes en philosophie* και κυκλοφόρησε με επιμέλεια του Στάθη Κουβελάκη και του Vincent Charbonnier. Πρόκειται για ένα πολύ ενδιαφέρον βιβλίο που αποπειράται μια εκ νέου ανάγνωση των

τριών φιλοσόφων που διαμόρφωσαν, από διαφορετικούς δρόμους ο καθένας, τη σχέση ανάμεσα σε φιλοσοφία και μαρξισμό στον 20ό αιώνα, αλλά και όρισαν σε σημαντικό βαθμό τις παραμέτρους της μαρξιστικής συζήτησης για τη φιλοσοφία και τα βασικά επίδικα αντικείμενα αυτής της συζήτησης. Ταυτόχρονα, η έκδοση κειμένων για τους τρεις φιλοσόφους στον ίδιο τόμο σηματοδοτεί και μια πολύ πιο ανοιχτή αντίληψη της ίδιας της μαρξιστικής φιλοσοφικής συζήτησης. Το πρώτο μέρος αφορά το έργο του Σαρτρ και περιλαμβάνει κείμενα του Fredric Jameson, των Michel Kall και Richard Sobel, του Στάθη Κουβελάκη και του Nicolas Tertulian, που φωτίζουν σημαντικές πλευρές του έργου του Sartre και ειδικά των σημαντικών κειμένων που αφορούν τη δυνατότητα μιας μαρξιστικής φιλοσοφίας (την *Κριτική του Διαλεκτικού Λόγου* και τα *Ζητήματα Μεθόδου*). Από την άλλη, το τρίτο μέρος περιλαμβάνει κείμενα που αναφέρονται στον Λουί Αλτουσέρ και περιλαμβάνει κείμενα του Pierre Macherey (πάνω στο ερώτημα της πράξης και τη σχέση Αλτουσέρ και Γκράμσι), του Warren Montag για το πώς αντιμετώπισε ο Αλτουσέρ την τέχνη, του André Tosel πάνω στη φιλοσοφία του ύστερου Αλτουσέρ και του Michel Vernet συνολικά πάνω στο έργο του Αλτουσέρ. Συνολικά πρόκειται για μια σημαντική έκδοση, με συνεισφορές που προχωρούν όντως τη συζήτηση πάνω στο έργο των τριών φιλοσόφων.

Ομως, σε αυτό το βιβλιοκριτικό σημείωμα κυρίως θα μας απασχολήσει το δεύτερο μέρος, που αναφέρεται στο έργο του Λούκατς και ειδικότερα δύο κείμενα του V. Charbonier και του S. Zizek (το τρίτο κείμενο είναι μετάφραση στα γαλλικά της πολύ ενδιαφέρουσας μελέτης του κριτικής του Λούκατς προς τον Σαρτρ από τον Αλέξανδρο Χρύση, στην οποία προαναφερθήκαμε).

Το κείμενο του Charbonier προσπαθεί να προσεγγίσει το ερώτημα της θέσης (και της κριτικής) του Λόγου μέσα στο έργο του Λούκατς. Ξεκινά έτσι με την παρουσίαση του πυρήνα της θέσης του Λούκατς για την *πραγματοποίηση του λόγου* στο *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*, καθώς και τον τρόπο που αυτή συμπυκνώνει επιδράσεις όχι μόνο από το μαρξισμό, αλλά και από τον Ζίμελ ή τον Βέμπερ και προσπαθεί να δει τις συνέπειες σε επίπεδο μορφών συνείδησης της καπιταλιστικής γενίκευσης της εμπορευματικής μορφής και του φετιχισμού του εμπορεύματος, κίνηση που στο όριο της θα σπρωχτεί αργότερα στην κριτική του αστικού ορθολογισμού από τους Αντόρνο και Χορκχάιμερ στη *Διαλεκτική του Διαφωτισμού*. Από την άλλη, ο Charbonier θεωρεί ότι ο Λούκατς δεν μένει μόνο σε μια κριτική του Λόγου, καθώς η μετέπειτα πορεία του και με την πολεμική κατά του ορθολογισμού, όπως αυτή αποτυπώθηκε στην *Καταστροφή του Λόγου*, αλλά –και κυρίως– με το εγχείρημα της *Οντολογίας του Κοινωνικού Είναι* ανοίγει τον θεωρητικό δρόμο για μια διαφορετική αναζήτηση ενός αυθεντικά ορθού λόγου, ικανού να συμβάλει στην κοινωνική χειραφέτηση.

Το κείμενο του Ζίσεκ έχει επίσης πολύ μεγάλο θεωρητικό και πολιτικό ενδιαφέρον. Ο Ζίσεκ προσπαθεί να διασώσει τον ιστορικισμό του Λούκατς, ειδικά στο *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*, από την πιθανή κατηγορία ότι αυτή η αναφορά σε μια διαλεκτική της ιστορίας και του προλεταριάτου διά της μεσολάβησης του Κόμματος μπορεί να θεωρηθεί εν τέλει συμμετρική προς τη μηχανική και τελεολογική αντίληψη του σοβιετικού (αλλά και της Β' Διεθνούς) «διαλεκτικού υλισμού», αλλά και από την ταύτιση του με την απομάκρυνση της Σχολής της Φραγκφούρτης από κάθε έννοια ταύτισης με την επαναστατική πολιτική. Αντίθετα, ο Ζίσεκ διαβάζει τον Λούκατς ως έναν αυθεντικό λενινιστή, με την έννοια ότι κυρίως

προσπάθησε να υπερασπιστεί την καθοριστική σημασία της κρίσιμης επαναστατικής πολιτικής παρέμβασης που, σε πείσμα νομοτελειών ή «δημοκρατικών» εναισθησιών, αναδιαμορφώνει το πεδίο στο οποίο παρεμβαίνει και συγκροτεί αυθεντικά πολιτικά συμβάντα, όπως ήταν η Οκτωβριανή Επανάσταση.¹⁴ στοιχείο που καταδεικνύει και την επικαιρότητα της σκέψης του Λούκατς.

Εν κατακλείδι, η επιστροφή σε κρίσιμες στιγμές της ιστορίας του μαρξισμού δεν είναι απλώς μια θεωρητική αναγκαιότητα ή ένα ακαδημαϊκό καθήκον. Διατηρεί την ουσιώδη σχέση της με την ανάγκη απάντησης των κρίσιμων πολιτικών ερωτημάτων του σήμερα. Σε αυτό το πλαίσιο, η εκ νέου κριτική ανάγνωση του έργου του Λούκατς έχει πολλά να προσφέρει και στην αναμέτρηση με τις προκλήσεις του σήμερα, έστω και ως προσπάθεια να αποφύγουμε τις αντιφάσεις της δικής του τοποθέτησης ή για να προσπαθήσουμε να καλύψουμε τα καθοριστικά κενά ή τις σιωπές του. Σε τελική ανάλυση, η θεωρητική άγνοια ή διαγραφή κρίσιμων σελίδων της ιστορίας της μαρξιστικής σκέψης δεν προστάτευσε κανέναν από το να μην αναμετρηθεί με τα ερωτήματα στα οποία αυτές προσέκρουσαν.

Σημειώσεις

1. Γεώργιος Λούκατς, *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*, Αθήνα, Οδυσσεας, 1975.

2. «Η κλασική φιλοσοφία ώθησε μεν όλες τις αντινομίες του βιοτικού της υποβάθρου στα έσχατα διανοητικά άκρα που μπορούσε να φτάσει, τους έδωσε την υψηλότερη δυνατή διανοητική έκφραση: παραμένουν όμως και γι' αυτήν τη σκέψη άλυτες και ανεπίλυτες αντινομίες [...]. [Η] διαλεκτική μέθοδος ως μέθοδος της ιστορίας επιφυλάσσεται σε εκείνη την τάξη που είχε την ικανότητα να ανακαλύψει μέσα από το βιοτικό της υποβάθρο το ταυτο υποκείμενο-αντικείμενο, το υποκείμενο της πράξης, το "εμείς" της γένεσης στον εαυτό της: [επιφυλάσσεται] στο προλεταριάτο», Γ. Λούκατς, *Η πραγματοποίηση...* 204-205.

3. «Η καθαρά αφηρημένη αρνητικότητα της ύπαρξης του εργάτη δεν είναι λοιπόν μόνο αντικειμενικά η πλέον τυπική μορφή εμφάνισης της πραγματοποίησης, το δομικό πρότυπο του καπιταλιστικού εκκοινωνισμού, αλλά είναι –ακρφόβος γι' αυτό– υποκειμενικά το σημείο όπου αυτή η δομή μπορεί να αρθεί στη συνείδηση και με αυτό τον τρόπο να διαρρηχθεί πρακτικά», Γ. Λούκατς, *Η πραγματοποίηση...* 252.

4. «Η μετατροπή της εμπορευματοποίησης σχέσης σε πράγμα με "στοιχειωμένη αντικειμενικότητα" δεν μπορεί λοιπόν να περιοριστεί στην εμπορευματοποίηση όλων των αντικειμένων για την ικανοποίηση αναγκών. Σφραγίζει με τη δομή της ολόκληρη τη συνείδηση του ανθρώπου», Γ. Λούκατς, *Η πραγματοποίηση...* 100.

5. Κάτι που ο ίδιος ο Λούκατς, στον πρόλογο του 1967, στο *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση* θα ορίσει ως μεσοσιανικό οντοπισμό (Γ. Λούκατς, *Ιστορία...*, 18).

6. Για την κλασική διατύπωση αυτής της κριτικής στον μαρξιστικό ιστορισμό βλ. L. Althusser, *Pour Marx*, Paris, La Decouverte, 1996, και L. Althusser et al., *Να διαβάσουμε το Κεφάλαιο*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003.

7. Για μια διαφορετική ανάγνωση του ερωτήματος του φετιχισμού, βλ. Γ. Μηλιός, Δ. Δημούλης, Γ. Οικονομάκης, *Η θεωρία του Μαρξ για τον καπιταλισμό*, Αθήνα, Νήσος, 2005.

8. Για την κλασική διατύπωση αυτής της κριτικής βλ. Π. Άντερσον, *Ο διτικός μαρξισμός*, Αθήνα, Ράπτης, 1980.

9. Και ο οποίος σε καμιά στιγμή δεν επέλεξε τον εύκολο δρόμο της εγκατάλειψης της κομμουνιστικής πολιτικής και ιδεολογικής στράτευσης. Αντίθετα, δυστυχώς ορισμένοι εκ των μαθητών του, όπως η Agnes Heller, έκαναν σχετικά γρήγορα τη μετάβαση από απόπειρες σけής μεταγραφής του μαρξισμού σε μια «θεωρία των αναγκών» σε έναν κλασικό φιλελεύθερο αντιολοκληρωτισμό, όπως αποτυπώθηκε, εκτός των άλλων, στη στάση της στο πρόσφατο διεθνές συνέδριο φιλοσοφίας στο Ηράκλειο.

10. Βλ. σχετικά G. Lukács, *The Ontology of Social Being*, 3. Labour, London, Merlin Press, 1978.

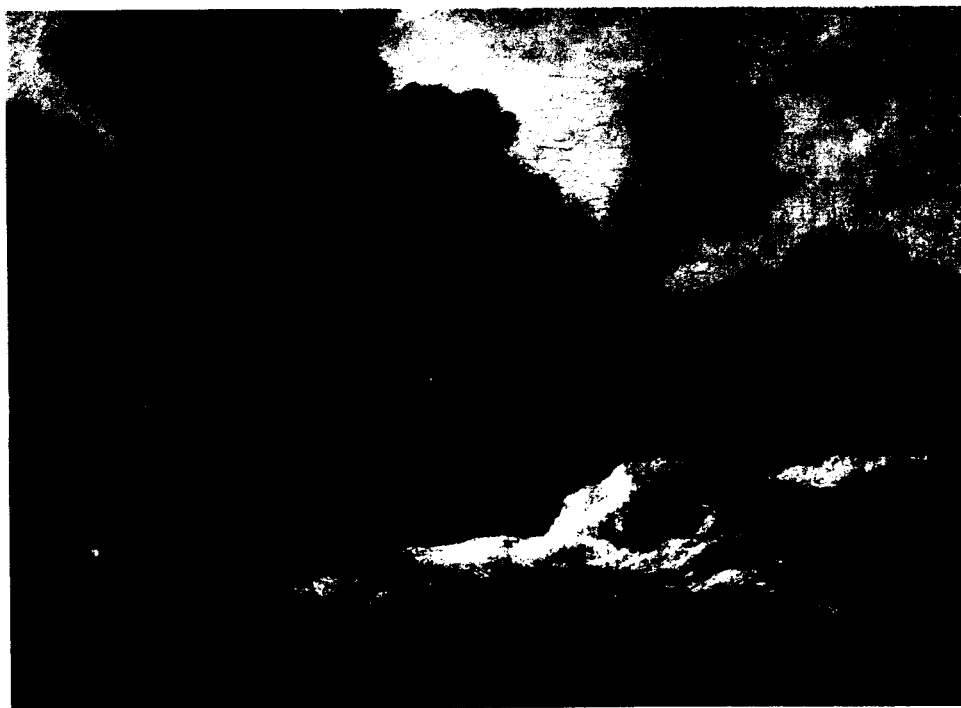
11. Βέβαια υπάρχουν και διαφορετικές γνώμες. Ο φίλος Κωσταντίνος Πρεβέ με συνέπεια έχει υποστηρίξει τη

σημασία του υστερόν Λούκατς και την κατά τη γνώμη του εναλλακτική απάντηση που αποτελεί απέναντι σε άλλες τοποθετήσεις στην ιστορία της μαρξιστικής σκέψης. Βλ. π.χ. Κ. Πρέβε, *Το λυκόφως των κοινωνικών θεών*, Αθήνα, Στάχυ, 1994.

12. Βλ. σχετικά John Holloway, *Change the World without Taking Power. The Meaning of Revolution Today*, London /Ann Arbor, MI, 2005.

13. Κ. Καβουλάκος, «Η θεωρία της πραγμοποίησης και οι αντινομίες της αστικής σκέψης», στο Γ. Λούκατς, *Πραγμοποίηση...*, 9-62.

14. Για μια πιο συνολική αποτίμηση της σημασίας του Λένιν από τον Ζίζεκ, βλ. S. Zizek (ed.), *Revolution at the Gates. Zizek on Lenin. The 1917 Writings*, London, Verso, 2002.

Jacop van Ruisdael, Θέα από τους αμμόλοφους προς τη θάλασσα, 1650